

249

Γεώργιος Γιατρομανωλάκης
«Ερωτικών»
Εκδόσεις: Κέδρος
Αθήνα, 1995

Στην περίπτωση του Γ. Γιατρομανωλάκη, ο φιλόλογος όχι μόνον δεν παρακλίνει το έργο του συγγραφέα, αλλά αντίθετα, όπως φαίνεται, το συντρέχει. Ήδη, στα προηγούμενα διβλία του, ήταν εμφανής η δεξιότητα με την οποία συνέθετε κείμενα *maniere de*. Δηλαδή, αντλώντας φραστικούς τρόπους και υλικά από την παλαιότερη ελληνική γραμματεία, όπως και αφηγηματικές μεθόδους που ευδοκίμησαν σε άλλους τόπους. Ανεξάρτητα αν στη συνέχεια, όλα αυτά αφομοιώνονται σε ένα ιδιότυπο κείμενο, απόλυτα πρωτότυπο, με ποικίλους ιδιοτισμούς. Σε ένα τέτοιο εγχείρημα, δεν μπορεί παρά να είναι σημαντική η αρωγή του ελληνιστή Γιατρομανωλάκη, καταπώς τον προσδιορίζουν σπουδές και διπορισμός.

Ωστόσο, στο πρόσφατο διβλίο ο φιλόλογος φαίνεται να αναμίχθηκε εντονότερα, παρεμβαίνοντας ακόμη και στην ίδια τη σύλληψη του θέματος. Κι αυτό το ευτυχές, όπως αποδεικνύεται γεγονός, μπορεί και να συνέβη στη διάρκεια της κωφολογίας. Αρκεί να υποθέσουμε - αυτονοήτως, αυθαιρέτως - πως αυτή συνέπεσε με τις μακρές ώρες φιλολογικής επιμέλειας, που απαιτήθηκαν για την πλειύση των 2.674 σελίδων, ακριβώς όπως αριθμούσε το χειρόγραφο του «Μεγάλου Ανατολικού». Μία γραφή, τόσο έντονα ερωτική, όπως αυτή του Α. Εμπειρίκου, δεν μπορεί να μην επηρέασε, έστω και υποσυνείδητα, το συγγραφέα, εμπλεκοντάς τον κι αυτόν στο θέμα, το μέγα.

Χωρίς καθόλου να αποκλείεται και το ανεξάρτητο της έμπνευσης. Η υφολογική και θεματική ποικιλία των προηγούμενων γραπτών του Γ. Γιατρομανωλάκη, ένδειξη ανησυχίας και αναζήτησης, ως ένα βαθμό προμήγνε το «Ερωτικών». Έκτο στη σειρά, είναι το περισσότερο τολμηρό. Μπορεί να συντάσσεται και ως δεξιάσημη εφημερίδα, καθώς ο συγγραφέας συμπληρώνει 21 έτη δηλωμένης δημόσιας παρουσίας, όσα και τα χρόνια της Μεταπολίτευσης. Καθόλου συμπτωματικά, αφού οι δημιουργικές ανησυχίες φαίνεται πως σιγόβραζαν τον καιρό της Δικτατορίας. Όπως προδίδει και εκείνο το νεανικό ποιητικό σκίσημα, προδικτατορικό και μάλιστα, δραβευμένο.

Σε κάθε περίπτωση, η γραφή, από την πρώτη επίσημη εμφάνισή της, το 1974, διαγράφει κύκλους: Ένας πρώτος ερωτικός, με το «Λεωμάνδαρο» και την «Αρραβωνιαστική». Ένας δεύτερος, κύκλος θανατικό, με την «Ιστορία» και το «Ανωφελές διήγημα». Και ενδιάμεσα, το 1984, για να κρατηθεί το τέμπο, η ποιητική παρασπονδία του «Ζαχαρένιου εραστή», υπόθεση ιδιωτική.

Παρόλα αυτά, εμείς θα επιμεινουμε σε μια εμπειρική φέτιση, που μπορεί και να ξεκινά πολύ παλαιότερα, από τον «ποιητή του έρωτα και του νόστου». Η βασική κοινότητα ανάμεσα στο «Μέγαν Ανατολικόν» και το «Ερωτικών», βρίσκεται στην αντίληψη του έρωτα ως λατρευτικού μυστηρίου, προορισμένου διά την ευφροσύνη σώματος και καρδιάς. Μπορεί και τα δύο να αναφέρονται στις «τεχνικές» και τους τρόπους και καθόλου στη «μεταφυσική» διάσταση, όμως το κάνουν ακριβώς όπως οι αλχημιστές του Μεσαίωνα που απεργάζονταν τρόπους για την επίτευξη ενός ακατάληπτου σε αυτούς μυστηρίου.

Στις σελίδες και των δύο έργων, ο έρωτας καταλήγει σε δοξαστικό στη φύση. «Ύμνος και έκαίνος» του αρμόζει, καθώς λέγεται προοισαγωγικά στο

Με τον τρόπο των παλαιών Το θέμα το μέγα

«Ερωτικών». Και το πρωταρχικό, «είναι από φυσικού του μυρωμένος και άδολος και μισεί το ρυπώδες και το μαρόν». Έτσι, οι αφηγητές απέχουν ερωτικών συνομιλιών, σαδομαζοχιστικής πνοής. Και επιπλέον, δεν υπάρχει καμία τραχύτητα στη γλώσσα, ακόμη και για τρόπους ερωτικής συνεύρεσης, όπου η καθομιλουμένη εμφανίζεται βάνουση έως βίαια. Μπορεί τα πράγματα να λέγονται με το όνομά τους, μόνο που οι συγγραφείς, γλωσσοπλάστες, επινοούν ένα πλήθος ουσιαστικών και επιθέτων, επιφέροντας τη λεκτική απογείωση.

Όστόσο, ενίοτε, η σύγκριση μπορεί να λειτουργήσει και σε βάρος της ιδιαιτερότητας ενός έργου. Γι' αυτό κι ως υπογραμμίσουμε, πως το «Ερωτικών» πραγματεύεται με τελείως διαφορετικό τρόπο το θέμα. Στη μορφή, οι δρόμοι των δύο συγγραφέων οριστικά αποκλίνουν: αν ο Εμπειρικός οικειοποιείται και δημιουργεί μέσα στην ευρυχωρία της δυτικής παράδοσης, ο Γ. Γιατρομανωλάκης αναδιψεί τα στρώματα της ελληνικής και στοιχειοθετεί με τρόπους αφήγησης εμπνευσμένους από τη λαϊκή μέχρι τα λόγια παρακαταθήκη. Ενδεικτικές οι δύο, μοναδικές και επαναλαμβανόμενες, αναφορές σε πρόσωπα: Γιώργης Καραϊσκάκης και Πλάτων.

Ούτε μυθιστόρημα ούτε μυθιστορία, το «Ερωτικών», αλλά διβλίο, όπου ο συγγραφέας συνάθροισε «θαυμαστά και περίεργα», από τα συγγράμματα και τη σοφία των παλαιών, καθώς και από «ξενολόγιστους γραφές», ανατολικής προελεύσεως, όπως αραβικής, περσικής ή και ινδικής. Και προφανώς, εμείς αδυνατούμε να εξακριβώσουμε τα στρώματα εξορύξεως των πυρήνων έμπνευσης, ούτε μπορούμε να δώσουμε πραγματολογική γνωμάτευση. Μόνο διαγραμματική περιγραφή να αποπειρασθούμε.

Λόγιος - το υποτιθέμενο προσώπειο του γράφοντος - απευθύνει οδηγίες και νουθεσίες προς το είδος του άνδρα, καθώς αυτό έχει να αντιμετωπίσει το ποικίλον και πονηρόν γένος των γυναικών. Κατ' αρχήν, ενδείκνυται ο άνδρας να εμπειδώσει, πως η συνοουσία είναι δώρημα και οφείλει να την τελεί, περίπου, ως λειτουργήμα. Επίφοβο αντικείμενο των ορμητικών, η γυναίκα, και στους λόγους δεν αποκρύβεται κάποια θυμωδία, αν και σεβαστική. Αν στο «Ζαχαρένιο εραστή» υπάρχει το γένος του «αραχνοειδούς» θηλυκού, εδώ προστίθενται κι άλλες παραλλαγές και εκλεπτύνονται οι στρατηγικές. Ωστόσο, παραμένει κεντρική η τόσο προσφιλής στους προγόνους μας, ιδέα του δυνητικά ανδρόγυνου χαρακτήρα του ανθρώπου. Χαρακτήρα που, κατά τις παλαιάς γραφές, μόνο οι άγγελιοι επιτυγχάνουν. Σοφά το διβλίο την προτάσσει, μα και όλα δείχνουν πως οι άνθρωποι του επόμενου αιώνα θα πραγματώσουν υπόστασιν πολύφυλον.

Το διβλίο, γραμμένο στο πρότυπο των μεσαιωνικών αναγνωσμάτων αστρολογίας, πρακτικής ιατρικής ή και μαγείας, κινείται, με επιστημονικοφανή τρόπο, στο χώρο της λαϊκής σοφίας. Ο τρόπος που ο γράφων αυτοπαρουσιάζεται, οι αποστροφές με τις οποίες απευθύνεται στον αναγνώστη, το γλωσσάριον, δόλια πεποιημένον, που επισυνάπτεται, ακόμη η δομή κάθε κεφαλαίου, όλα ακολουθούν πιστά το πρότυπο. Μάλιστα, υιοθετείται το κρητικό ιδίωμα, όπως επιβάλλει και ο τόπος καταγωγής του γράφοντος, που, σύμφωνα με το αλλοτινό συνήθειο, μπαίνει ως προσθετικό, καθοριστικό του ονόματος.

Κάθε ένα από τα 32 ανισομήκη κεφάλαια στηρίζεται σε μια κεντρική ιδέα, την οποία και αναπτύσσει. Μπορεί κάποιες ιδέες να φαίνονται λιγότερο ευτυχείς, ωστόσο δεν υπολείπονται σε φαντασία. Μία εισαγωγική παράγραφος δίνει το πλαίσιο, ακολουθεί η περιπτωσιολογία, στο τέλος έρχεται η επώδός, συχνά γελαστική. Στο κείμενο υπάρχουν πολλές ρήσεις, όπως η καταληκτική «πράξε έτσι και θέλεις δει μεγάλο όφελος». Κάποιες σώζονται, ακόμη σήμερα, από τις τοιγάνες και τις καφετζούδες. Στερεότυπες εκφράσεις που δίνουν την αίσθηση του οικείου, χάρις και σε ακούσματα που ο καθένας μας κουβαλά.

Εν τούτοις, το ύφος φτιάχνεται με μία σειρά μεταφορών και προσωποποιήσεων, κυρίαρχων της εντύπωσης. Η γυναίκα, τοπίο και ο άνδρας προσκνητής. Η συνοουσία, εστίαση, πλήρης ευωχίας. Όμως η υποβλητικότερη - ίσως και ανίερη - μεταφορά είναι η ερωτική λατρεία που αποδίδεται με το λεκτικό της θείας. Συνηθέστερες οι προσωποποιήσεις, αφορούν κυρίως τα γενετικά όργανα, που απολαμβάνουν αυθυπαρξίας. Ακόμη, στα ενύπνια προσωποποιούνται οι διαθέσεις. Όπως γίνεται συνήθως στις δοξασίες, που το θυμικό αποκτά μυστηριώδη αλληλεξάρτηση με μαγνητικά πεδία και ουράνια σώματα. Δεν είναι λιγότερο σημαντική και η συμβολή των εικόνων, που αντλούνται από τη φύση και δίνουν ανάγλυφες τις νουθεσίες.

Ο Γ. Γιατρομανωλάκης δεν κατέχει απλώς μία ή και περισσότερες αλλοτινές γλώσσες, αλλά κατορθώνει να κινείται μέσα σε αυτές με δημιουργική φαντασία. Είναι το ερωτικό λεκτικό με την αφρονία των επιθέτων, τα υποκοριστικά τους και το υπερθετικό που δεν φοβάται την υπερβολή, ακόμη η εμφαντική ουσιαστικοποίησή τους. Είναι οι συνταγές με την σχολαστικότητα της ακριβολογίας που συνομιλούν με την αλχημεία. Είναι τα λόγια εξορκισμού ακατάληπτα που επικαλούνται τη σολομωική. Ενώ, στο ενδιάμεσο, παρεμβάλλονται περικοπές τελείως υπερρεαλιστικής σύλληψης. Σειρά σοφισμάτων, που στόχος τους δεν είναι άλλος από την ποιητικότητα του κειμένου.

Μπορεί το διβλίο να συναντήσει, αν και ασφαλώς ηπιότερη, την άρνηση ή και την αμηχανία, που υποδέχθηκαν τον «Μέγαν Ανατολικόν» του Εμπειρίκου. Δηλαδή, να το χαρακτηρίσουν κι αυτό δλάσφημο, ανεξάρτητα αν όλοι συμφωνούν, πως η καταραμένη λογοτεχνία είναι η πιο ενδιαφέρουσα. Κι ακόμη, κάποιοι να το βρουν αναρόφ' δεν υπάρχει πλοκή και τα ερωτικά έχουν στη φύση τους την επαναληπτικότητα. Όμως ο συγγραφέας μας προειδοποιεί στα «περί χρήσεως της διβλίου» του, για τον τρόπο που ενδείκνυται να διαβάσεται, ώστε να μην επέλθει κόρος. Κατά την όρεξιν του αναγνώστη. Και μάλιστα, όχι από όλους, μόνο από τους έχοντες ανάγκην.

Εμείς να προσθέσουμε, ανάγκην της καλής τέχνης που ειθισται να αποκαλείται λογοτεχνία και ουδεμία σχέση έχει με τα αναγνώσματα ταχείας κατάναλωσης. Αν αυτά είναι για περιπατημόν, η λογοτεχνία απαιτεί «ηρεμίαν και ρέμβην» κάθε θυμασιαίς λέξεως. Μπορεί ο Εμπειρικός, αν έπαυσε ο ίδιος την πρωτοβουλία της έκδοσης, να προτάσσει κι αυτός οδηγίες «περί χρήσεως της διβλίου». Και μπορεί, τότε, να γλύτωναν, όσοι φιλόλογοι και διανοούμενοι παραπονούνταν, μετά την ανάγνωσιν του «Μεγάλου Ανατολικού», για «κόπωση και ανοστίαν».

Μ. Θεοδοσοπούλου

Περίπτερα

Στην καλοκαιρινή αγρανάπαυση της σελίδος, φυλλομετρώντας τον Τύπο, συνειδητοποιήσαμε πως τα πράγματα πολύ έχουν αλλάξει στο χώρο των λογοτεχνικών περιοδικών. Εφημερίδες μεγάλης κυκλοφορίας άρχισαν να αγκαλιάζουν τα περιοδικά, ιδιαίτερα αυτά της επαρχίας ή και κάποια, που μέχρι πρότινος εμφανίζονταν παραγκωνισμένα. Σημειώματα, διάσπαρτα στις πολιτιστικές σελίδες, καθόλου ενκαταφρόνητης έκτασης, παρουσιάζουν τα εν λόγω περιοδικά, πολλές φορές, πριν ακόμη φτάσουν στα περίπτερα. Όταν, μάλιστα, αυτά έχουν την καλή έμπνευση να αφιερώνουν σελίδες σε κάποιον γνωστό δημιουργό ή έστω, να εξασφαλίζουν άρθρα με τις υπογραφές σημαντικών ανθρώπων των γραμμάτων, τότε η προβολή είναι εξασφαλισμένη.

Καινούργια κατάσταση που περιορίζει τις δικές μας επιλογές. Γιατί, τι νόημα έχει, να σας επαναλαμβάνουμε όσα ήδη γνωρίζετε από τον καθημερινό Τύπο. Απομένει να βρίσκουμε έντυπα - κατά την εκτίμησή μας - λιγότερο θωπευόμενα και για τα υπόλοιπα, να αρκούμεθα σε υποκειμενικότερες παρατηρήσεις. Κίνδυνος να θυσιαστούμε και να αναγκαστούμε να κλείσουμε το περίπτερο στα Στάσεις. Μικρό το κακό θα πείτε και, προφανώς, δεν θα διαφανήσουμε.

«Γράμματα και τέχνες»
Περιοδική έκδοση τέχνης, κριτικής και κοινωνικού προβληματισμού
αρ. τεύχους 74
Ιούνιος - Σεπτέμβριος 1995

«... Περιοδικό περίπου μοναδικό στο είδος του, αφού στηρίζεται κυρίως στη δοκιμολογία. Το ίδρυσε και το διευθύνει ο γνωστός λογοτέχνης Κώστας Παπαγεωργίου, που το κράτησε, δώδεκα χρόνια τώρα... Ήδη έχει αναλάβει το πρακτικό μέρος της έκδοσης ο Παναγιώτης Σκόλης...». Με αυτές τις πληροφορίες για το περιοδικό, ξεκινά την ομιλία του ο Χρ. Μηλιώνης, σε εκδήλωση που διοργάνωσε το περιοδικό προς τιμήν του κριτικού της λογοτεχνίας Γ. Αράγη. Στη συνέχεια διαγράφει τις διογραφικές συντεταγμένες του τιμώμενου και καταλήγει με τη σκέψη, πως η μακρόχρονη γνωριμία λογοτέχνη και κριτικού οδηγεί σε έναν ενδιαφέροντα διάλογο. Να παρατηρήσουμε, πως ενίοτε ο επαγγελματίας δημιουργίας και κριτικής μπορεί να αποβεί επικίνδυνος, χάρις και στο θόλωμα προσωπικών συναισθημάτων που δημιουργείται.

Δεύτερο κείμενο της εκδήλωσης, η ομιλία του κριτικού Αλεξ. Αργυρίου με τίτλο «Η κριτική και ο κριτικός», όπου προσεγγίζεται το ακανθώδες θέμα, ποιος είναι ο κατάλληλος κριτής ενός δημιουργικού έργου. Με χιούμορ, περιγράφει μια πιθανή ποικιλία του αμφιλεγόμενου είδους του κριτικού. Πρόκειται για τον άνθρωπο των γραμμάτων που προκύπτει από τη μεταμόρφωση ενός αναγνώστη σε κριτικό. Και ο κύκλος συμπληρώνεται με τις ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις του Γ. Αράγη, για τις «τάσεις στη νεότερη διηγηματογραφία μας». Νέος τύπος διηγήματος εμφανίζεται, που παραβιάζει τα τρία βασικά γνωρίσματα του είδους. Συγκεκριμένα, τηρεί τη συντομία, αλλά καταλύει αυτοτέλεια και χρονολογική ακολουθία. Σε αυτό το υβρίδιο, ο μελετητής διαπιστώνει «μα κάποια λυρική ποιότητα», κοντά στην ποίηση. Και αποφαινεται πως «στη χώρα μας η διηγηματογραφία έχει την έννοια των θεών...». Να προσθέσουμε πως δυστυχώς στερείται της εννοίας εκδοτών και μεγάλου κοινού. Και αυτοί είναι οι θεοί των νεότε-

ρων. Να στοιχηματίσουμε πως, στο άμεσο μέλλον, δεν θα βρίσκεται συγγραφέας κάτω των σαράντα που να στατάλι τις δυνάμεις του στο διήγημα;

Ένας δεύτερος κύκλος κειμένων αφορούν τον υπερρεαλισμό: Ο Ζ. Μπουσάρ μεταφράζει και ταυτόχρονα ερμηνεύει ποίηση Ανδρέα Εμπειρικού. Ενώ, ο Β. Χατζηδασίλειος αναφέρεται «στις απαρχές του ελληνικού υπερρεαλισμού».

Πλήρες πληροφοριών, ελάχιστα γνωστών σήμερα, το κείμενο του Γ.Κ. Μπαστιά για το περιοδικό «Ελληνικά Γράμματα» του Κωστή Μπαστιά, που πρωτοκυκλοφόρησε τον Ιούνιο του 1927, δυο μήνες μετά τη «Νέα Εστία» του Γρ. Ξενόπουλου. Ακόμη, ο Γ. Παπακώστας αναφέρεται σε μια σχετικά παραμελημένη μορφή του λαϊκού μας βίου, το παραμύθι. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση του Νικολάου Πολίτη και τον πρώτον και μοναδικό διαγωνισμό «εγγράφου διηγήσεως» παραμυθίου που διοργάνωσε η «Εστία», το 1893.

Με τον δικό του εσωστρεφό τρόπο γραφής, που τελικά έλκει τον αναγνώστη, ο Λ. Κούσουλας εμμένει «στα πραγματολογικά των Απομνημονευμάτων» του Μακρυγιάννη. Όμως περισσότερο τον ενδιαφέρει το ήθος που φτιάχνει το ύφος. Αν και φαινομενικά συρρικνώνει το σφαιρικό, «έναν Έλληνα, ο Μακρυγιάννη» στο «ο Μακρυγιάννης, ένας Ρουμελιώτης», στην πραγματικότητα το απλώνει στην ουσιαστική του διάσταση. Και ο Β. Αθανασόπουλος επανέρχεται στο διήγημα του Γ. Βιζυηνού, «Το μόνον της ζωής του ταξιδιού» και αποδεικνύει πως οι διαφορετικές κριτικές προσεγγίσεις μπορούν να συνεργάζονται και να αλληλοσυμπληρώνονται.

Λίγες αλλά ενδιαφέρουσες, οι σελίδες που αφιερώνονται στην ξένη λογοτεχνία. Η Τ. Τσαλίχη διαγράφει τον δύσκολο βίο του Ε. Ζολά. Αντικείμενο βίαιης κριτικής ο Ζολά, αποκλεισμένος από τα γαλλικά έντυπα, βρίσκει καταφύγιο στον «Αγγελοφόρο της Ευρώπης». Ρωσικό περιοδικό που κυκλοφορεί στην Αγία Πετρούπολη, τον 19ο αιώνα.

Επίσης, στο περιοδικό δημοσιεύονται ποιήματα και διβλοκρισίες.

«... Κάμποσοι άνθρωποι βάδιζαν σωπηλοί στους λμνάνιους δρόμους, προσπαθώντας να ταχύνουν το βήμα τους όσο τους επέτρεπε ο κάματος της νυχτερινής δουλειάς ή του αγόρταστου ύπνου. Ήσαν οι νυχτερινοί εργάτες που σκόλαγαν κι επέστρεφαν στα σπίτια τους, ν' αποκατιάσουν κι οι άλλοι που τους διαδέχονταν στην πρωινή βάρδια (...). Περίσσευε το "καλημέρα" για μια ερχόμενη μέρα κακή κι ανάποδη, ύστερα από τη φεύγουσα νύχτα του μόχθου και της αγρύπνιας. Δεν είναι όμορφη η ζωή για όλον τον κόσμο...».

Η παραπάνω παράγραφος βρίσκεται στις πρώτες σελίδες του μυθιστορήματος του Μ. Καραγάτση «Το 10», που δεν πρόλαβε να το ολοκληρώσει γιατί πέθανε από την καρδιά του στις 14 Σεπτεμβρίου του 1960, σε ηλικία μόλις 52 χρονών. Σύμφωνα με πληροφορίες φίλων του, ο συγγραφέας ήθελε να είναι το εκτενέστερο και συνθετικότερο από τα μυθιστορημάτα του. Σκόπευε να το επεκτείνει σε τέσσερις εποχές, αλλά ό,τι πρόφτασε να γράψει δεν υπερβαίνει, σύμφωνα με τον εκδότη του, ούτε τα τρία τέταρτα της πρώτης μόνον εποχής.

Αυτό το μυθιστόρημα, κατά τον Μ.Γ. Μερακλή, γράφτηκε σε μία δύσκολη εποχή, τότε που ο Καραγάτσης βρισκόταν «σε ένα κρίσιμο, ίσως, για τη συνειδησή του σταυροδρόμο». Γιατί το «10», αφιχθέν σε κάποιον δρόμο του Πειραιά στην περιοχή Ξαθερίου, όπου υπάρχει μια λαϊκή πολυκατοικία, γεμάτη με κάθε λογής ενοίκους, εργάτες, άνεργους, πόρνες, είναι έργο συμβολικό. Η πολυκατοικία, πάντα κατά τον μαρξιστή καθηγητή, συμβολίζει την κοινωνία και οι ενοίκιοι της μαζί με τους ήρωες του βιβλίου αντιπροσωπεύουν δείγμα μιας «σύγχρονης κοινωνίας καπιταλιστικής δομής, στο στάδιο της υπανάπτυξης», όπως δηλαδή ήταν η ελληνική κοινωνία, όταν ο συγγραφέας έγραφε το μυθιστόρημά του.

Για να έχει άμεση επαφή με τους ανθρώπους που περιγράφει, για να έχει μεγαλύτερη αληθοφάνεια η πλοκή, για να είναι πιο ρεαλιστική

η απεικόνιση των συνθηκών ζωής των ηρώων του, ο Καραγάτσης κατέβαινε κάθε πρωί - όντας άρρωστος - στον Πειραιά για να καταγράψει τις κινήσεις των εργατών, τις συνήθειές τους, τα χούγια τους, την εκφορά του λόγου τους. Βαρκάρηδες, ψαράδες, μανάβηδες, ταξιτζήδες, κουλουρτζήδες, όλοι οι άνθρωποι του μόχθου περνούσαν από τις σελίδες του βιβλίου. Των ανθρώπων που δεν είχαν στον ήλιο μοίρα.

«Η καμπάνα του 'Αι - Νικόλα άρχισε ν' αργοσημαίνει τον 'Ορθο. Καναδυό ευσεβείς σταυροκοπήθηκαν βιαστικά: οι περισσότεροι δεν έδωσαν σημασία: δεν πίστευαν σε Θεό και Διάβολο, μόνοι τους έπρεπε να τα βγάλουν πέρα σε τούτη τη ζωή, άλλη ζωή δεν υπήρχε...».

Η πολυκατοικία που περιγράφει ο Καραγάτσης αποτελείται από «μεσοαστούς», «μικροαστούς», εργάτες και λούμπεν στοιχεία. Όλοι αυτοί οι ένοικοι είναι μια «Σαχάρα πολυάνθρωπη, κάθε μόχθου, διοπάλης, φτώχειας και αθλιότητας». Υπαινίσσεται ότι υπεύθυνη γι' αυτήν την κατάσταση είναι η κατεστημένη τάξη, η δική του τάξη (ανήκε σε πατρινή οικογένεια ξεπεσμένων γαιοκτημόνων, μεγάλωσε σε φεουδαρχικό περιβάλλον στη Θεσσαλία, έζησε στο Κολωνάκι) εναντίον της οποίας βάλει συχνά. Αυτή η τάξη ουδέποτε τον συμπάθησε γιατί τον μισούσε να την ξεσκεπάσει και να δείχνει τη σαπίλα της: «... Όταν ο πλούτος σε φέρνει στην κορυφή, κανείς δεν ρωτάει από πού κρατάει η σκούφια η δική σου και της γυναίκας σου. Έχουμε άπειρα παραδείγματα. Τι είναι ο Ωνάσης, ο Νιάρχος, ο Μποδοσάκης, ο Κατσάμπας; Μικροαστοί, που με την αξιωσύνη τους κέρδισαν την εκτίμηση όλων...».

Στο ίδιο βιβλίο κάνει σκληρή

κριτική σε θεσμούς, κάτι που αν τον μισούσε να το κάνει κάποιος αριστερός συγγραφέας της εποχής θα συλλαμβανόταν και θα κλεινόταν σε μια φυλακή ή θα στέλλονταν σε κάποιον νησί της άγονης γραμμής: «... Σάμπως υπάρχουν Δικαστήρια σε τούτο το μορτζέλο που λέγεται Ελλάδα;».

Γνωρίζοντας καλά τόσο τις φτωχογειτονιές του Πειραιά, όσο και τις αριστοκρατικές συνοικίες της Αθήνας, μπορούσε να εκφράζει τα μύχια όνειρα των ταπεινών και καταφρονημένων. Οι άντρες ονειρεύονταν μια καλύτερη δουλειά, κι οι γυναίκες έναν καλό γαμπρό. Και όλοι ήθελαν ν' αλλάξουν γειτονιά και σπίτι: «... ένα διαμέρισμα σε μια μοντέρνα πολυκατοικία στην πλατεία Βικτωρίας, στην Αθήνα, κατά προτίμηση ρετιρέ: ένα υπνοδωμάτιο, χλω, λίβιν-

γκρομ, κουζίνα, μπάνιο, κάμαρα υπηρεσίας, βεράντα με θέα προς την Πάρνηθα».

Το φιλοαριστερό (στην πρώτη έκδοση του «Συνταγματάραχη Λιάπκιν πήρε καθαρά θέση υπέρ των μπολσεβίκων) παρελθόν του Καραγάτση φαίνεται πως αναβίωσε προς το τέλος της ζωής του. Η συνεργασία του με την Επιθεώρηση Τέχνης ενισχύει αυτή την εντύπωση, αφού πρωτοδημοσίευσε εκεί απόσπασμα από το άκρως αντιθερησκευτικό του - επηρεάστηκε από την επιστημονική υλιστική αντίληψη του κόσμου - μυθιστόρημα Σέργιος και Βάκχος» (Μάρτιος 1957).

Οι μόνοι θετικοί ήρωές του στο «10» είναι οι αριστεροί: ο ριζοσπάστης γιατρός Θανάσης Κούγιας, ο μαρξιστής δάσκαλος Βλά-

σης Κορνούτος, κι ο κομμουνιστής Μένης Παυλόπουλος. Ο Καραγάτσης από τη μία μεριά βλέπει τη δυστυχία και πληγώνεται. Λέει για τα παιδιά της φτωχογειτονιάς: «που δεν έχουν ούτε μια κούκλα, ούτε ένα τόπι, ούτε ένα τενεκεδάκι σιδηροδρομικά, ούτε τίποτα που να διευκολύνει τη φαντασία τους». Από την άλλη μαθαίνει τα επιτεύγματα της τεχνολογίας στη Σοβιετική Ένωση. Βάζει το δάσκαλο να λέει, αφού στενοχωριέται που τα προικισμένα, αλλά φτωχά ελληνόπουλα, δεν μπορούν να σπουδάσουν εξαιτίας οικονομικών λόγων: «Στη Ρωσία αυτά τα απαραίτητα δεν γίνονται. Και πρώτα, ο διαφορισμός μεταξύ πλούτου και φτώχειας είναι μηδαμινός. Ύστερα τον καλό μαθητή, μισόφτωχο ή μισοπλούσιο, το Κράτος τον προωθεί οπωσδήποτε, με δικές του δαπάνες, προς την ανώτατη εκπαίδευση. Να, το μυστικό των σπούδων!».

Η αμαρτωλή πολυκατοικία («Εδώ είναι πολυκατοικία γαμούμεθα», λέει ένας ήρωάς του) δεν άρεσε καθόλου στο συγγραφέα. Όπως δεν του άρεσε κι η κοινωνία του καιρού του. Είναι η κοινωνία που κληρονόμησε και κληροδότησε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, η κοινωνία της μιζερίας και των πολιτικών κρατουμένων, της προσφυγιάς και της αστυφυλίας, της μετανάστευσης και των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονιμάτων, της εξουσίας του χωροφύλακα και της παντοδυναμίας της Φρειδερίκης. Γι' αυτό είχε πρόθεση να της βάλει φωτιά και να την κάψει.

Ο Μ. Καραγάτσης, ένα από τα πιο φωτεινά μυαλά της σύγχρονης Ελλάδας στο χώρο των διανοουμένων, ο πιο προοδευτικός από τους συγγραφείς της λεγόμενης «γενιάς του '30», αν και ανήκε σε συντηρητική, αντικομμουνιστική οικογένεια (ο αδελφός του Τάκης Ροδόπουλος ήταν κομματάραχης της Δεξιάς στη Λάρισα και πρόεδρος της Βουλής επί πολλά χρόνια), με το έργο του μπορεί να καταταγεί στους προοδευτικούς συγγραφείς με την ευρεία έννοια του όρου.

Φίλιππος Φιλίππου

Ξαναδιαβάζοντας το «10» του Μ. Καραγάτση

ΑΝΔΡΙΑΝΑ ΒΛΑΧΟΥ, TED BENTON,
REINER GRUNDMANN

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΗ

Μία Συζήτηση για την Οικολογία,
το Μαρξισμό και τη Γνωσιολογία

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΕΛΦΙΝΙ
ΑΘΗΝΑ 1995

Φεστιβάλ βιβλίου 8-24 Σεπτεμβρίου 1995, Πεδίον Άρεως

Το βιβλίο μέσα στην πόλη

Πέθανε στη Στουτγκάρδη ο Μιχαήλ Έντε

Ο Μιχαήλ Έντε γεννήθηκε το 1929 στο Garmisch - Partenkirchen (N. Γερμανία). Ήταν γιος του σουρεαλιστή ζωγράφου Έντγκαρ Έντε. Ξεκίνησε να γράφει το 1943 ποιήματα και σύντομες ιστορίες. Γράφει το πρώτο του παιδικό βιβλίο το 1957 και από αυτό προέρχονται τα δυο μυθιστορήματα «Ο Τζιμ Κνοπφ και ο οδηγός της ατμομηχανής» (1960) και «Ο Τζιμ Κνοπφ και οι άγριοι 13» (1961). Το πρώτο παίρνει αμέσως το γερμανικό Βραβείο Νεότητας.

Από το 1970 ζούσε στην Ιταλία, όπου και έγραψε τη «ΜΟΜΟ» (1973) που παίρνει το ίδιο βραβείο. Η «ΙΣΤΟΡΙΑ ΧΩΡΙΣ ΤΕΛΟΣ» - το βιβλίο που του χάρισε παγκόσμια φήμη - εκδίδεται το φθινόπωρο του 1979 και για πολλά χρόνια ήταν στη λίστα των μπεστ - σέλερ.

Επίσης, η «ΜΟΜΟ» και «Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΧΩΡΙΣ ΤΕΛΟΣ» έχουν γίνει και ταινίες με μεγάλη επιτυχία στον κινηματογράφο.

Ο Μιχαήλ Έντε έγραφε κυρίως για νέους, αλλά είχε φανατικούς αναγνώστες κάθε ηλικίας. Έγραψε και βιβλία για μεγάλους, όπως «Ο ΚΑΘΡΕΦΤΗΣ ΜΕΣ ΣΤΟΝ ΚΑ-

ΘΡΕΦΤΗ» και «Η ΦΥΛΑΚΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ». Τα έργα του έχουν μεταφραστεί σε περισσότερες από 40 γλώσσες και οι πωλήσεις έχουν συνολικά ξεπεράσει τα 20.000.000 αντίτυπα. Βραβεύτηκε με πολλά γερμανικά και διεθνή βραβεία.

Το 1964 παντρεύτηκε τη Γερμανίδα ηθοποιό Ingeborg Hoffmann. Μετά το θάνατό της στη Ρώμη το 1985, επέστρεψε στη Γερμανία. Το 1989, παντρεύτηκε τη Γαπωνέζα μεταφράστρια του «Ιστορία χωρίς τέλος» Marito Sato.

Ο Μιχαήλ Έντε, πέθανε στις 28 Αυγούστου 1995 σε ηλικία 65 ετών, σ' ένα νοσοκομείο στη Στουτγκάρδη, αφού υπέφερε για μεγάλο χρονικό διάστημα από σοβαρή νόσο.

Μερικά βιβλία του Μιχαήλ Έντε που έχουν κυκλοφορήσει στην Ελλάδα είναι: «Ιστορία χωρίς τέλος» μετάφραση Ρένα Καρφαίου - Λίζα Λάμπρου, «Η Μόμο» μετάφραση Κίρα Σίνου, «Ο καθρέφτης μες στον καθρέφτη» μετάφραση Μαρία Αγγελίδου, «Το μαγικό φίλτρο» μετάφραση Μαρία Αγγελίδου, «Η φυλακή της ελευθερίας» μετάφραση Μαρία Αγγελίδου.

Και εφέτος, όπως κάθε χρόνο, το καθιερωμένο ραντεβού στο Πεδίον του Άρεως θα γίνει στην ώρα του με ανανεωμένη φιλοσοφία, με καινοτομίες, με πλούτο επιλογών για τους επισκέπτες.

Δύο είναι τα βασικά στοιχεία της φιλοσοφίας του φετινού Φεστιβάλ:

• Το Φεστιβάλ Βιβλίου δεν είναι ευκαιριακή συνάντηση του μεγάλου κοινού με το βιβλίο, αλλά ο **προθάλαμος για το βιβλιοπωλείο και για μια πιο μόνιμη και γόνιμη σχέση με το βιβλίο.**

• Το βιβλίο είναι αναπόσπαστο μέλος ενός πολιτισμικού όλου, μιας πνευματικής συνεργασίας, στην οποία μετέχουν όλες οι μορφές τέχνης και επικοινωνίας, εικαστικές τέχνες, μουσική, γραφικές τέχνες, κινηματογράφος, θέατρο, Τύπος, ραδιόφωνο, κ.λπ.

Προς αυτή την κατεύθυνση ο Σύνδεσμος Εκδοτών Βιβλίου εγκαινιάζει φέτος έναν πρωτότυπο τρόπο σύνδεσης του Φεστιβάλ με τα βιβλιοπωλεία, τα «μόνιμα μικρά φεστιβάλ της κάθε μέρας». Ένα **κουπόνι δώρου.**

Δηλαδή, στα περισσότερα περίπτερα του φεστιβάλ, οι εκδότες εκθέτες θα προσφέρουν σε κάθε αγορά

βιβλίων κουπόνια δώρου που θα αντιστοιχούν στο 10% της αξίας των βιβλίων. Τα κουπόνια αυτά θα μπορεί ο βιβλιόφιλος να τα ανταλλάξει με οποιοδήποτε βιβλίο ίσης αξίας της αρεσκείας του, σε οποιοδήποτε βιβλιοπωλείο του λεκανοπεδίου Αττικής. Τα οφέλη είναι προφανή και για τους αναγνώστες και για τα βιβλιοπωλεία και για το βιβλίο.

Ακόμη, θα υπάρξουν οι εξής καινοτομίες και ειδικές εκδηλώσεις:

• Σε όλη τη διάρκεια του φεστιβάλ θα λειτουργεί δικός του **Ραδιοφωνικός Σταθμός**, με τους γνωστούς παραγωγούς Γεηγόρη Ψαριανό και Γιάννη Λώλο. Το πρόγραμμα θα περιλαμβάνει ενημέρωση γύρω από το βιβλίο και τους συγγραφείς, ειδήσεις για νέες εκδόσεις, μουσικές ενότητες με πρωτότυπα είδη, και πολλές μεταδόσεις με φωνές διάσημων καλλιτεχνών, συγγραφέων, ηθοποιών, κ.ά. που προέρχονται από ο «Αρχείο Φωνών» του Τρίτου Προγράμματος και άλλα αρχεία.

• Μέσω του ραδιοφωνικού σταθμού, θα διεξάγονται πρωτότυπα παιχνίδια με δώρο δεκάδες βιβλία καθημερινά.

• Μεγάλες αθηναϊκές εφημερίδες

υποστηρίζουν και συμμετέχουν στο Φεστιβάλ. Η «Καθημερινή», η «Ελευθεροτυπία», ο «Ελεύθερος Τύπος» και «Τα Νέα» προσφέρουν διαφημιστική υποστήριξη και παρουσιάζουν την εκδοτική τους δράση σε ειδικά περίπτερα.

• Στη διάρκεια του Φεστιβάλ, το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου θα διεξαγάγει **μεγάλη έρευνα αναγνωστικού κοινού**. Σε συνεργασία με πανεπιστημιακούς φορείς το ΕΚΕΒΙ θα μοιράσει αναλυτικό ερωτηματολόγιο, και από την ανάλυση των απαντήσεων θα προσδιοριστούν βασικά χαρακτηριστικά του αναγνωστικού κοινού: δημογραφικά, κοινωνιολογικά, προτιμήσεις, ανάγκες, αγοραστική δυνατότητα, κ.ά.

Παράλληλα με όλες τις παραπάνω καινοτομίες, θα υπάρξουν δέβα και τα καθιερωμένα ειδικά περίπτερα (περιοδικά βιβλίου, μορφωτικά ιδρύματα, ΕΚΕΒΙ, κ.λπ.), παρουσιάσεις συγγραφέων στα περίπτερα των εκδοτών όπου θα υπογράφουν βιβλία τους, κ.ά.

Πληροφορίες στα γραφεία του ΣΕΚΒ, τηλ. 3613606, 3301956, κυρίες Μάχη Γεωργιάδου, Μάρω Τζιάκη.